

QIYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARI VƏ ONUN ÖLKƏ İQTİSADİYATINDA ROLU

Aslanova Turan Tofiq qızı– i.e.n., dosent, Sənayenin təşkili və idarə edilməsi kafedrası, AzMİU, turan.aslanova@mail.ru

Fətahova Nərgiz Rafael qızı– müəllim, İqtisadi nəzəriyyə və marketinq kafedrası, AzMİU, nargiz.fataxova@mail.ru

Annotasiya. Hər bir cəmiyyətdə maliyyə münasibətlərinin əhatə dairəsinin genişləndirilməsində qiymətli kağızlar bazarı böyük rol oynayır. Azərbaycanda da mütəşəkkil qiymətli kağızlar bazarının fəaliyyət göstərməsi ölkə iqtisadiyyatının inkişafının əsas amillərindəndir. Müasir dövrdə qiymətli kağızlarla ticarət, birbaşa və portfel investisiyalar maliyyə bazarlarında həyata keçirilən əməliyyatların mühüm hissəsini təşkil edir. Buna görə də maliyyə bazarının bu sferaları da pulların yuyulması prosesi üçün kifayət qədər cəlbedicidir. Azərbaycanda sivil bazar münasibətlərinin inkişafına uyğun olaraq qiymətli kağızlar bazarının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində tədbirlər davam etdirilir.

Açar sözlər: fond bazarı, qiymətli kağızlar, investisiya, emissiya, istiqraz

SECURITIES MARKET AND ITS ROLE IN THE COUNTRY'S ECONOMY

Aslanova Turan Tofiq- PhD, ass. prof., department of Organization and management of industry, AzUAC, turan.aslanova@mail.ru

Fatahova Nargiz Rafael- lecturer, department of Economic theory and marketing, AzUAC, nargiz.fataxova@mail.ru

Abstract. Securities market plays an important role in expanding the scope of financial relations in every society. The functioning of organized securities market in Azerbaijan is also one of the key factors in the development of the national economy. Therefore, these areas of the financial market are also attractive enough for the money laundering process.

Keywords: stock market, securities, investment, emission, bond

Azərbaycan Respublikasının qiymətli kağızlar bazarında vahid dövlət siyasətinin formalaşmasını və bu siyasətin həyata keçirilməsini, həmçinin QKB-nın və onun infrastrukturunun inkişafını Azərbaycan Respublikası Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinin edir. Qiymətli kağızların dövriyyədən çıxarılması və ləğv edilməsi qaydaları bu komitə tərəfindən müəyyən edilir. Azərbaycan Respublikasında qiymətli kağızlar bazarının əsas elementlərindən biri Bakı Fond Birjasıdır. Fond Birjasının yaranması Azərbaycanda müasir və sivil fond bazarının inkişafında mühüm bir addım hesab olunur. 2018-ci ilin yanvar-dekabr ayları ərzində Bakı Fond Birjasında bütün alətlər üzrə keçirilən əqdlərin ümumi həcmi 14,893,377,207.56 AZN , orta günlük həcmi isə 61,798,245.67 AZN təşkil etmişdir. Azərbaycanın geosiyasi yerləşməsi onu mühüm regional işgüzar fəaliyyət mərkəzinə çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Bu səbəbdən stabil və inkişaf edən qiymətli kağızlar bazarının mövcudluğu Azərbaycanın bütün regionunun iqtisadiyyatına investorların inamının artması üçün əsas amildir [1-3].

Cədvəldən də göründüyü kimi BFB-nın fəaliyyəti hər il müsbət istiqamətə dəyişir. Belə ki, SOCAR-ın 2012-ci il fevral ayında yerləşdirdiyi 500 milyondollar məbləğində emissiyasının 5,54% gəlirliliklə 2017-ci ilin fevralında ödənişi bitmişdir. Lakin SOCAR-ın emitent olaraq daha iki emissiyası isə 2013 və 2015-ci ildə baş tutsada, gəlirlilikləri ardıcıl olaraq 5,54% və 6,22% olmaqla əvvəlki illərlə müqayisədə daha yüksək gəlirdə etməyə imkan verərək, ödənişi gələcək illərdə olacaq.

Ümumiyyətlə Azərbaycanın QKB-da ən çox alınıb satılan investisiya aləti Dövlət Neft Şirkətinin buraxdığı SOCAR istiqrazlarıdır. Qeyd edək ki, SOCAR istiqrazları təkə istiqraz bazarında deyil, bütün qiymətli kağızlar bazarında ən çox tələbat olan qiymətli kağıza çevrilmişdir. Beləki, hazırda bazarda digər qiymətli kağızlarla aparılan əməliyyatların əksər hissəsi «birdəfəlik»

xarakter daşıyır. Daha dəqiq isə, bu kağızların ilk yerləşdirilməsindən sonra təkrar bazarda əməliyyatların həcmi azalır. Bundan başqa, əməliyyatların mühüm hissəsi hüquqi şəxslər – banklar, şirkətlər və investisiya şirkətləri arasında baş verir. SOCAR istiqrazlarında isə təkrar bazar olduqca aktivdir, indiyədək buraxılmış 100 milyon dollarlıq istiqrazlar üzrə 69 mln dollarlıq əməliyyat aparılıb. Bu isə o deməkdir ki, hər 10 istiqrazdan 7-si təkrar bazarda yenidən alınıb-satılıb [4].

Cədvəl 1. BFB-nin ticarət dövriyyəsinin illik və orta günlük

Bazarlar/Əməliyyatlar	31.12.2018-ci il tarixinə		31.12.2018-ci il tarixinə	
	Əqdlərin həcmi (manatla)	Əqdlərin sayı	Əqdlərin orta günlük həcmi	Əqdlərin orta günlük sayı
Dövlət qiymətli kağızları	13,340,543,115	1,725	55,354,951	7.16
1.1.İlkin bazar	13,081,023,114	1,416	54,278,104	5.88
Dövlət istiqrazları	872,757,965.79	293	3,621,402	1.22
ARMB qiymətli kağızları	12,208,265,147.93	1,123	50,656,702	4.66
1.2.Təkrar bazar	259,520,002	309	1,076,846	1.28
Dövlət istiqrazları	224,873,506.00	290	933,085	1.20
ARMB qiymətli kağızları	34,646,495.54	19	143,761	0.08

Cədvəl 2. Azərbaycan emitentlərinin xaricdəki emissiyaları

Emitent	Emissiya tarixi	Emissiya həcmi (USD mn)	Valyuta	Listing	Ödəmətarixi	Kupon	Gəlirliliyi	Reyting
SOCAR	02.02.2012	500	USD	LSE, BSE	09.02.2017	5.45%	3.68%	BB+
SOCAR	06.03.2013	1000	USD	BSE	13.03.2023	4.75%	5.54%	BB+
SOCAR	05.03.2015	750	USD	LSE, BSE	18.03.2030	6.95%	6.22%	BB+
Azərbaycan Beynəlxalq Bankı	24.10.2013	151	USD	İSE	31.10.2016	7.20%	8.07%	BB
Azərbaycan Beynəlxalq Bankı	02.05.2007	100	USD	no data	10.05.2017	8.40%	8.94%	BB+
Azərbaycan Beynəlxalq Bankı	20.09.2013	198	USD	İSE	23.09.2018	7.75%	8.97%	BB
Azərbaycan Beynəlxalq Bankı	05.06.2014	500	USD	LSE, BSE	11.06.2019	5.63%	7.18%	BB
Access Bank	05.11.2012	10	USD	no data	15.11.2015	5.25%	n/a	(BB-)
Baghlan Group	19.06.2012	150	USD	no data	27.06.2015	14.75%	texniki defolt	Yoxdur

SOCAR istiqrazlarının belə populyarlıq və digər istiqrazlardan fərqliliyinin əsas səbəbi onların gəlirliyinin yüksək (illik 5% - bank əmanətlərindən iki dəfə gəlirli) olması, eləcə də, tam zəmanətlə buraxılması və asanlıqla pula çevrilə bilməsidir. Belə ki, SOCAR öz istiqrazlarını ən azı nominal qiymətə, yəni 1000 dollara almağa zəmanət verdiyinə görə, istiqrazların qiyməti bu həddən aşağı düşmür. İstiqrazların alınıb-satılması prosesi isə qısa müddətdə baş verdiyinə görə, istiqraz sahibi onu dərhal pula çevirə bilər. Müstəqil Azərbaycan Respublikasında qiymətli kağızlar bazarının yaranması ən önəmli hadisələr sırasındadır, çünki bu bazarın mövcudluğu hər ölkənin iqtisadi tərəqqi amillərindən, Azərbaycanı dünya iqtisadiyyatına yaxınlaşdıran və tanidan vacib maliyyə infrastrukturlarından biri hesab olunur.

Cədvəl 3 . Dövlət qiymətli kağızlar bazarı üzrə əsas göstəriciləri.

İl, ay	Nominal üzrə dövriyyədəki həcm (mln. manat)			Dövretmə müddəti (gün)			DQK bazarında payı, %	
	Cəmi	DQİ-r	AMB-in notları	Cəmi	DQİ-r	AMB-in notları	DQİ-r	AMB-in notları
2018	1989.2	980.9	1008.3	308.1	613.9	10.5	49.3	50.7
Yanvar	1659.8	759.8	900.0	200.9	416.7	18.8	45.8	54.2
Fevral	1674.8	824.8	850.0	233.6	454.1	19.6	49.2	50.8
Mart	1409.8	809.8	600.0	285.7	487.6	13.1	57.4	42.6
Aprel	1672.5	772.5	900.0	248.7	524.0	12.5	46.2	53.8
May	1772.5	772.5	1000.0	249.7	556.0	13.0	43.6	56.4
İyun	1792.5	792.5	1000.0	260.2	570.1	14.6	44.2	55.8
İyul	1857.5	857.5	1000.0	272.7	577.8	11.1	46.2	53.8
Avqust	1912.5	862.5	1050.0	268.7	584.0	9.6	45.1	54.9
Sentyabr	1922.5	872.5	1050.0	269.5	577.6	13.6	45.4	54.6
Oktyabr	1997.5	947.5	1050.0	287.1	589.6	14.1	47.4	52.6
Noyabr	2033.9	983.9	1050.0	297.8	600.4	14.3	48.4	51.6
Dekabr	1989.2	980.9	1008.3	308.1	613.9	10.5	49.3	50.7

Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının inkişafı ilə bağlı olaraq, bir sıra xarici və beynəlxalq qurumlarla daim iş aparılır və beynəlxalq təcrübələr öyrənilir. Lakin bütün bunlarla yanaşı, Azərbaycan Qiymətli Kağızlar Bazarının dünya maliyyə bazarına inteqrasiyasına mane olan bir sıra problemlər mövcuddur. Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının inkişaf etməsinin əsas meyarlarından biridə yerli firmaların ticarət nişanlarının bir brend kimi formalaşmasıdır. Çünki məhz fond bazarında öz səhmlərini yerləşdirən emitent brendə inam investorlardan ucuz maliyyə vəsaitləri cəlb edə bilər və bu da, öz növbəsində, ümumilikdə fond bazarının dövriyyəsinin artmasına səbəb olar [5].

Həmçinin, dünya təcrübəsində olduğukimi, güclü ticarət nişanına malik olan firmaların səhmləri adi firmalardan fərqli olaraq birja tərəfindən daha baha qiymətləndirilir ki, buda, öz növbəsində, səhm bazarının kapitalaşmasının artmasına səbəb olur. Belə olan halda kiçik investorların borc qiymətli kağızlara maraqları artır, institusional investorların maraqları qarşılıqlı olaraq strateji vəzifələrdən əhəmiyyətli dərəcədə asılı olur. Ümumiyyətlə, onlar üçün brend şirkətlərin idarə edilməsində iştirak etmək və bununlada gələcəkdə məzənnə artımı nəticəsində qiymətli kağızların təkrar satışından mənfəət əldə etmək vacib amilə çevrilir.

Nəticə. QKB-nin inkişafının başqa bir amili korporativ idarəetmə sisteminin beynəlxalq standartlara müvafiq olaraq inkişaf etdirilməsidir. Ölkəmizdə korporativ idarəetmənin tətbiqi beynəlxalq təşkilatlarla aparılan danışıqlar zamanı həmişə prioritet mövzu hesab edilib. Çünki bugün bazar iqtisadiyyatı şəraitində keyfiyyətli idarəetmə sistemi investorun diqqətini çəkən əsas amillərdən biridir. Ölkədə korporativ idarəetmənin yaxşılaşdırılması istiqamətində mühüm işlər görülmüş, qanunvericilik bazası inkişaf etdirilmiş, dövlət təşkilatlarının tənzimləyici funksiyaları təkmilləşdirilmişdir. Azərbaycan Respublikasında qiymətli kağızlar bazarının fəaliyyəti ölkə iqtisadiyyatının inkişafının mühüm amillərindən biridir. Bu istiqamətdə son illərdə görülən işlər inflyasiyanın azaldılması, ÜDM-in göstəricilərinin artması, valyuta sabilliyinin qorunub saxlanması, xarici investisiyanın cəlb edilməsi, milli bank sisteminin yaradılması və s. kimi mühüm nəticələrin əldə olunmasına səbəb olmuşdu. Bugün qiymətli kağızlar bazarı ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna investisiyaların cəlb edilməsində əsas maliyyəmənbəyi kimi çıxış etməkdədi.

Ədəbiyyat.

1. <https://bfb.az/dovlet-qiymetli-kagizlari/>
2. www.fimsa.az - Maliyyə Bazarına Nəzarət Palatasının rəsmi saytı
3. Берзон НИ.,Буянова Е.А.,Кожевников М.А., Чаленко А.В. Фондовый Рынок. Москва,1998
4. http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_iyun2009/83477.htm
5. <https://www.cbar.az/>

References

1. <https://bfb.az/dovlet-qiymetli-kagizlari/>
2. www.fimsa.az - Maliyyə Bazarına Nəzarət Palatasının rəsmi saytı
3. Berzon NI.,Buyanova E.A.,Kozhevnikov M.A., CHalenko A.V. Fondovj Rynok. Moskva,1998
4. http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_iyun2009/83477.htm
5. <https://www.cbar.az/>

Redaksiyaya daxil olma/Received 13.11.2019

Çapa qəbul olunma/Accepted for publication 13.12.2019